

Vývinové faktory antickej filozofie

Igor Hrušovský

Hrušovský, I.: Vývinové faktory antickej filozofie. In: *Ostium*, roč. 15, 2019, č. 3.

Text *Vývinové faktory antickej filozofie* vyšiel pôvodne vo *Filosofickom zborníku Matice slovenskej* (Hrušovský, I.: Vývinové faktory antickej filozofie. In: *Filosofický zborník Matice slovenskej*, roč. 3, 1942, č. 2, s. 65 – 76). Ďakujeme Matici Slovenskej za možnosť uverejniť tento text v časopise *Ostium*. V texte uvádzame pôvodnú pagináciu.

[65] Na dôležitosť voľby správnej metódy interpretácie pre historika filozofie sme už poukázali v osobitnej práci [1] a tu opäť vyzdvihujeme, že ten istý materiál dejín filozofie možno traktovať rozmanitým a neraz aj veľmi odchylným spôsobom, totiž práve podľa povahy použitej metódy. Početné a neraz aj veľmi odlišne spracované dejinnofilozofické diela najlepšie dokladajú, že sme ešte stále v štádiu hľadania jednotnej vedeckej metódy, ktorá by sa všeobecne uznávala a ktorá by bola záväzná pre všetkých bádateľov.

Akže je filozofia výsledkom tvorby jednotlivých filozofov, treba uvážiť, že na ich myslenie vykonáva špecifický vplyv daná filozofická tradícia. Tento vplyv nemusí byť, pravda, priamočiary a jednoznačný a filozofický odkaz môže provokovať hoci aj do nesúhlasu, no takýto nesúhlas, aj keď negatívne, predsa je len špecificky podmienený charakterom tradovaných filozofických sústav. A tak jednotlivé filozofické náhľady, čo by prichodily ako „originálne“, sú vždy nejakým spôsobom organickými článkami danej filozofickej vývinovej línie. Po druhé, pravda, filozofická tvorba nie je podmienená iba takto imanentne, lež aj ostatnými kultúrnymi oblasťami a celkovým kultúrnym a existenčným prostredím a „tak isto je jej dejinný účinok podmienený tým, že zodpovedá potrebám svojho času a dostáva v ňom uznanie“. [2] Od toho uznania závisí aj jej hodnotenie, ktoré je, pravdaže, relatívne tým vyššie, čím väčší sa javí kladnou aj zo vzdialených perspektív celkového kultúrneho vývinu.

Prvý analyzoval dejinné faktory filozofie prostriedkami [66] a metódou modernej vedy *Eduard Zeller*, ktorý zreteľne rozlišoval tri hlavné kategórie vývinových činiteľov: filozofickú tradíciu, všeobecné kultúrne prostredie a individuálne zvláštnosti jednotlivých mysliteľov. Keby sme sa pri výklade dejín filozofie obmedzili na poslednú kategóriu, bol by to podľa neho biografický a psychologický pragmatizmus. Čiže — slovami modernej teórie literatúry — šlo by o „históriu generálov“ miesto o históriu filozofie. Netreba azda ani podotýkať, že psychologický faktor tvorivej aktivity jednotlivých filozofov je pre filozofickú produkciu neodmysliteľnou podmienkou. No kým ide o vývinové smerovanie filozofie, je popri filozofickom odkaze nepochybne dôležitejším určujúcim činiteľom utvárania celkového kultúrneho kontextu než nejaké osobitné psychické vlastnosti jednotlivých filozofov.

Keby sme s *Zellerom* zdôraznili okolnosť, že filozofia nie je izolovaná oblasť, ale že je začlenená do existenčného a sociálneho prostredia, vysvetľovali by sme ju zo všeobecných kultúrnych podmienok a tým by sme vo výklade oslabili úlohu ostatných faktorov. Tak napr. podľa *Paula Janeta* a *Gabriela Séaillesa* „história filozofie sa neoddeľuje od všeobecných dejín“. [3] Ak by sme naproti tomu vyzdvihli dôležitosť imanentnej súvislosti filozofického vývinu, dejiny filozofie by sa nám javily ako vnútorne a dialekticky podmienený tok. No *Zeller* správne pripomína, že, hoci toto hľadisko je tým významnejšie, čím samostatnejšie a povedali by sme špecifickejšie sa filozofia vyvíja, smer a

utváranie filozofického myslenia je spolu podmienené aj ostatnými kultúrnymi sférami. Skutočne „pozorovanie vnútorného vývinu ustavične naráža na susedné kultúrne, v širšom smysle sociálne rady, a tak je odsúdená na neúplnosť“ [4]

Náš úmysel je vyzdvihnúť v tejto práci v tomto smysle konkrétne faktory antickej filozofie, ktoré rozhodujúcim spôsobom determinovaly jej vývin. Ak necháme bokom detailnejšie momenty antického myslenia, tým plastickejšie vyniknú jeho typické zjavy a jeho hlavní určujúci činitelia.

Ak jednotlivé filozofické činy predpokladajú myšlienkových predchodcov, celkom spontánnym aktom nebol ani sám [67] vznik filozofie a predpokladal isté náhľadové antecendencie v podobe rozličných mytologických predstáv. Pokým ide o samu grécku mýtickú teogoniú, nie je bez zaujímavosti, že jej korene možno interpretovať pomerne z veľmi jednotného zorného uhla. Prevládajú v nej motívy oidipovského komplexu a sú exponované s nášho hľadiska až s drsnou otvorenosťou. Ako doklad uvedieme z nej v skratke toto: Boh *Uranos* deti, ktoré splodil so svojou matkou *Geou*, uvrhol, keď už vyrástly, do hlbín zeme. Na to *Gea* svojho najmladšieho syna *Kronosa*, ktorého mala s *Uránom*, naviedla, aby *Urana* vyklieštil kosákom, ktorý sama zhotovila. *Kronos* sa po tomto čine ujal svetovlády a so svojou sestrou *Reou* splodil niektoré olympské božstvá. Pretože sa *Kronos* obával konkurencie so strany svojich detí, včas ich pohltil, okrem jediného, *Zea*, ktorého zachránila a skryla matka. Keď *Zeus* vyrástol, svojho otca v boji premohol, zmocnil sa sám trónu *Olympanov* a oženil sa so svojou sestrou *Hérou*.

Mytologických a mystických väzieb sa do značnej miery zbavily už aj niektoré iné národy ešte pred Grékmi v Ázii a v Egypte. No k abstraktnejšiemu a systematickejšiemu mysleniu ešte nedospely; tak napr. neodpúťaly ešte číslo od počítaných predmetov. Je síce pravda, že prvky mystickej emocionality nevymizly ani v gréckej filozofii, ba tam, kde sú afektívne motívy silnejšie a naliehavejšie ako možnosti objektívnej kontroly a kritiky, neraz ešte ani dnes, no vcelku už v gréckej prírodnej filozofii, začatej *Tálesom* (asi 624—546 pred Kr.), neprevládaly.

Ako sme spomenuli, grécka filozofia síce nevznikla bez predchádzajúcich mytologických štádií, no boly nevyhnutne potrebné isté vonkajšie podnety, ktoré podmienily tento revolučný myšlienkový skok. Ako je známe, došlo k nemu v Iónii, a to práve v časoch, keď prežívala prudký prerod a rozmach svojej hospodárskej a spoločenskej štruktúry.

Iónia bola grécka kolónia, založená vtedy, keď sa životný priestor vo vlastnom Grécku stával priúzkym, takže odkazoval na dovoz. Takto sa maloázijské pobrežie povznieslo skoro na hospodárske stredisko a jeho rozmach podmienil zriadenie otroctva pre ručné roboty. Zaviedlo sa i peňažné hospodárstvo a časom vznikla silná obchodná vrstva, ktorá vystriedala na vedúcom mieste starú rodovú spoločnosť. Tento prerod sa odohrával okolo VII. stor. pred Kr., totiž vtedy, keď sa tam [68] rozkladaly staré mýtické kozmogonie ako výraz rodovej spoločnosti. A pohyb prírodnej filozofie inauguroval *Táles* práve tam, kde došlo k spoločensko-hospodárskej revolúcii najvýraznejšie, v iónskom Milete. Nesmieme zamlčať, že k tomu značne prispelo aj uvoľnenie tradičných myšlienkových pút materinskej krajiny pod vplyvom Orientu.

No bez myšlienkového odkazu a z číreho sociálneho prevratu by filozofia neskrsla. A tak jestvujú zrejme genetické a filiačné súvislosti medzi starou mytológiou a novou prírodnou filozofiou. Najmä z orfických kozmogonií o *Okeánovi* utvoril *Táles* filozofiu o vode ako pralátke sveta; „aj *Anaximander*, *Anaximenes* a *Heraklit* závisia v mnohých bodoch svojej náuky od kozmogonicko-teogonického smeru špeciálne orfikov, . . . *Anaximandrické* *ἄπειρον* má všetky vlastnosti orfického *Χάος ἄπειρον*, ktorý v jednej orfickej teogonii bol na čele svetového vývinu. Všetky prívlastky, ktoré *Anaximander* pripisuje svojmu *ἄπειρον*, možno rad-radom preukázať ako vlastnosti toho orfického pojmu chaosu.“ „A keď *Anaximenes* uvádza vzduch (*ἀήρ*) ako pralátku, predišli ho v tom tak isto už kozmogonickí básnici.“ „*Heraklita* ovplyvnila orfika dokonca tak mocne, že by sa ,temný' filozof mohol nazývať takmer i

orfickým mystikom.“[5]

K podstatne realistickému smýšľaniu gréckych prírodných filozofov prispela, pravda, zmena existenčných podmienok a z nej vyplývajúca nová životná prax a bohaté skúsenosti, ktoré Grékov značne vytrhly z mystického ovzdušia. Ako je známe, Táles bol súčasne obchodníkom, cestovateľom, politikom, hvezdárom a matematikom. No aj keď ich naturalistické náhľady boli mocne determinované novými vecnými poznatkami, existenčnou praxou a skúsenosťami z ciest, nemohly sa hneď natolko diferencovať, aby pod vplyvom mytických tradícií neunikly istému hylozoizmu či panteizmu. Podľa Aristotela Táles sa vyslovil, že „všetko je plné bohov“. Všade sa tu ešte stretávame s antropomorfickými výkladmi, vyplývajúcimi z mytologického interpretačného inventára, no sú už neporovnateľne pokročilejšie ako primitívna personifikácia a na ten čas sú realistické a racionálne par excellence.

Svoje vývody môžeme shrnúť tak, že dejinný význam [69] revolučného filozofického činu Tálesa je v tom, že začal novú myšlienkovú kontinuitu a tradíciu, vďaka jedinečne priaznivej konštelácii spoločenských a psychických faktorov. Hoci táto nová línia myslenia prezrádza isté príbuzenstvo s mýtickými kozmogoniami, predsa je len od nich radikálne odlišná, nakoľko v nej už nedominuje mystický a mýtický element, lež zrejmä snaha po kritickej vecnosti. Podľa *Xenofana* (570—477) „keby býci, kone a levy mali ruky a vedeli rukou maľovať a zhotoviť umelecké dielo, kone by si bohov zobrazovali ako podobných koňom, býci býkom a utvárali by ich telá takými, akej formy ich sami majú“. Ako doklad Xenofanovej kritičnosti uvedieme ešte, že on po prvý raz v dejinách vyslovil presvedčenie, že naše poznatky sú iba relatívne platné. Vývinový beh prírodnej filozofie, začatý Tálesom, má vcelku jednotný charakter, aj keď sa náhľady prírodných filozofov vo všeličom rozchádzajú; tieto náhľadové rozdiely sa totiž v dejinnej línii vzájomne a dialekticky podmieňujú, pravda, nie bez istých popudov z celkového kultúrneho prostredia.

Genetické súvislosti gréckej prírodnej filozofie možno výrazne ilustrovať takto: Ak najstarší filozofi vyznávali jedinú pralátku sveta (Táles vodu, Anaximenes vzduch, Heraklit oheň a Xenofanes zem), *Empedokles* (asi 490—430) pokladal za svetové živly všetky tieto štyri pralátky. Zaujímavé je, že vplyvom Aristotela sa Empedoklove náhľady udržali až do 18. storočia. *Anaxagorovi* (asi 500—428) sa už svet skladal z nesmierneho množstva kvalitatívne vyznačených elementov (spermy, homoiomerie). Pôvodný špiritualizmus sa uňho redukoval len na počiatočný impulz k vesmírnemu dejstvovaniu. *Leukippos*, a najmä *Demokrit* (asi 460—360) dospeli napokon k úplnému prírodovedeckému materializmu. Svojím atomom priznal Demokrit iba geometrické a kvantitatívne vlastnosti a jeho deterministická koncepcia sa celkom zaobišla bez nejakých špirituálnych entít.

Prerod a rozmach hospodárskej štruktúry Iónie nezostal dlho bez vplyvu na ekonomiu kontinentálneho Grécka, a najmä na Atény. Po víťazne skončených perzských vojnách Atény sa stály hlavou veľkého hospodárskeho bloku gréckych štátov. O ich hospodárskej sile najlepšie si urobíme predstavu, keď uvážime, že r. 415 pred Kr. obchodný obrat tohto bloku dosahoval 30.000 talentov (asi 375.000.000 Ks) a z toho obrat [70] jediného prístavu Peiraie vykazoval 2.000 talentov. V tých časoch to bola veľká suma.

Je pochopiteľné, že pri takýchto existenčných podmienkach primerane vzrástly tendencie demokratické a individualistické. A je prirodzené i to, že do ohniska filozofie, v ktorej dosiaľ dominovaly naturalistické záujmy, musel sa dostať sám človek so svojimi aktuálnymi problémami a so svojou funkciou v spoločnosti. Sofisti, ktorí sa týmto otázkam venovali prví, začínajú takto druhú veľkú periódu gréckej filozofie, obdobie tzv. filozofie humanity.

Otázky, ktoré sa vynorily so zmenou spoločenskej štruktúry Grécka, sofisti sa nesnažili riešiť jednoznačne, skôr im šlo predovšetkým o rozrušovanie tradičných sociálnych a etických noriem, ktoré zodpovedaly starej rodovej a agrárnej spoločnosti. Diskutovali aj o problémoch práva a štátu a

podkopali zvyšky viery v ich mystický pôvod. S podobným zjavom sa stretávame v novovekom osvietenstve, ktoré tak isto uvoľňovalo tradičné predstavy pod tlakom existenčných síl.

Z rozkladnej skepsy sofistov vzišly časom nové pozitívne problémy, z ktorých napokon vyrástol kvet antického myslenia vo filozofii Sokrata, Platóna a Aristotela.

Tým, že sofisti vo svojich diskusiách o problémoch človeka a spoločnosti na vysoký stupeň vypestovali retoriku, nepriamo položili základ pre výstavbu logiky. Podľa *Isokrata* „slovo nielen že nás vyslobodilo z pút zvieracieho života; vďaka jemu, vystavali sme mestá, ustanovili zákony, vynášali umenia. Jeho moc je taká, že nič rozumného nevzchádza bez pomoci slova. Slovo javí sa byť vodcom všetkých vecí a všetkých zámerov“.

Humanistická filozofia v nejednom zreteli čerpala z naturalizmu, ktorý — ako vieme — vyvíjal sa v podobných, hoci menej rozvinutých kultúrnych podmienkach. Tak sa nadväzovalo napr. na *Pytagora* (asi 580—500), ktorý založil etiku a prejavoval živý záujem aj o sociálne otázky, na noetiku eleatov (Xenofones, Parmenides, Zenon), a najmä na Anaxagora, ktorý tvoril prechod k sofistom svojou teóriou subjektívnej podmienenosti poznania. Veľmi značný vplyv na humanistickú filozofiu vykonávala, pravda, aj materialistická noetika a etika Demokritova.

Rozleptávajúcu filozofickú činnosť sofistov ukončil pozitívnym dielom *Sokrates* (469—399) a položil základné smer- [71] nice pre vrcholné obdobie antického myslenia. Ak mal so sofistami spoločný predmet filozofického záujmu, t. j. problémy človeka, metódou ich riešenia sa od nich zásadne odlišoval. Proti etickému relativizmu a skepticizmu stoikov snažil sa Sokrates dosiahnuť všeobecne platné a záväzné normy a pre ten cieľ naliehal, aby sa filozofické diskusie sústreďovali pokiaľ možno na presné vymedzovanie pojmov. Aj keď bol Sokrates predovšetkým etik, jeho význam pre ďalší filozofický vývin je práve v tejto pojmotvornej snahe. Akže nebol skeptik, nebol s druhej strany pri hľadaní pravdy ani dogmatik; musí stačiť aspoň smerovanie k istote, keď ju samu dosiahnuť nemožno.

Sokratovi žiaci sa venovali len jednotlivým složkám filozofie svojho majstra a ako celok ju rozvíjali ďalej iba Platón a Aristoteles. Obaja títo veľkí myslitelia sa však v jednom odlišujú od svojho učiteľa, totiž v tom, že miesto toho, aby sokratovsky stávali nové a nové problémy, navrhli hotové výsledky: „Rozpätie ich génia, rozľahlosť a krása *teórií*, ktoré vymysleli, vzaly im s očí *problémy*, ktoré mali riešiť: verili, že ich rozlúštili, a svojim školám zanechali iba rozriešenia.“[\[6\]](#)

Platón (427—347) nielen ďalej rozvinul Sokratov filozofický odkaz, lež ho aj popretkával rozličnými prvkami z obdobia naturalistickej filozofie. Takto utvoril rozsiahlu idealistickú sústavu, najmä keď sa pod vplyvom pytagorovskej filozofie za svojho pobytu v južnom Taliansku oboznámil s mystikou. A tak sa mu javil svet iba nedokonalým obrazom večných ideí, ktoré jedine vraj naozaj existujú a sú prameňom a pravzorom pozemského jestvovania a dejstvovania. Je tu zrejma príbuznosť s homérovskou mytológiou, v ktorej bohovia zastávajú úlohu platónskych ideí.

Zo Sokrata vyšiel aj triezvy a encyklopedický duch *Aristotelov* (384—322). Platónske idey nepokladal za absolútne bytosti, jestvujúce mimo vecí, lež ako formujúcu silu, v nich obsaženú. Bol to teoretický mysliteľ katexochén, no nevyhýbal sa ani skúmaniu konkrétnej skutočnosti. V sokratovských smerniciach rozvinul veľký encyklopedický systém súčasných poznatkov, ktorým mocne pôsobil na myšlienkový vývin budúcich generácií. Najmä svojím *Organom* logiky pomohol zorganizovať stredoveké myslenie a bol autoritou aj v detail- [72] ných otázkach až do tých čias, kým do vývinu filozofie nezasiahla novoveká empiria a nové experimentálne fakty.

Ak v intelektuálnej oblasti dostúpili Gréci na také výšiny ako nikto predtým, v technickej vynaliezavosti stagnovali. Čo bolo toho príčinou? Nebolo dostatočne silných motívov — takých, aké sa vyskytli napr. na sklonku feudalizmu — pre nahradenie otroctva. Nakoľko sa teda grécky

priemysel a obchod ustálili na istej úrovni a nenaliehaly na technickú imagináciu, teoretické myslenie sa uplatňovalo v iných oblastiach. Takto sa, pravda, diferencovalo na jemné abstraktné vlákna, ktoré neskoršie pestované scholastikou — prišli veľmi vhod empirickej a experimentálnej vede.

Po vyvrcholení antického myslenia vo filozofii Sokrata, Platóna a Aristotela došlo po porážke pri Chaironeii k takým zmenám politickej a sociálnej štruktúry Grécka[7], ktoré spôsobili zoslabenie a dekadenciu ďalšej teoretickej práce. Okrem toho po výbojoch Alexandra Veľkého počaly prenikať do gréckeho myslenia stále intenzívnejšie prvky orientálnej mystiky. A tak nastúpilo tretie a posledné obdobie gréckej filozofie, tzv. helenistická perióda. „Založenie Alexandrovej ríše, potom veľkých kráľovstiev, medzi ktoré sa rozdrobila, vazalstvo gréckych miest a definitívna záhuba ich antickej organizácie, odlev helenizovaného Orientu do kontinentálneho Grécka, utvorenie nových mestských stredísk kultúry v tomto Oriente, ako Alexandrie, Pergamu, Rodu, toto je niekoľko faktov, ktoré charakterizujú helenistickú periódu.“[8] Svoju intelektuálnu potenciú v tomto období svojich dejín grécka filozofia postupne stráca. Až napokon: „Nekonečno, ktoré pre Platóna i pre Aristotela alebo pre stoikov bolo známkou neskutočnosti alebo rezistencie rozumového poriadku, stáva sa pre Plotina najplnšou a najdokonalejšou mocou mňa.“[9]

Pravdaže, nové politické pomery neboly bez rozhodného a bezprostredného vplyvu na ďalší vývin gréckej filozofie: veľmi zreteľne determinovaly utváranie filozofie skeptikov, epikurejcov a stoikov. Nepochybne je, že sa na domácu tradíciu pritom nadväzovalo, tak skeptici na subjektivismus sofistov, stoici najmä na Heraklita a epikurejci na Demokrita. Aj kyrenaická filozofia, pôvodne takmer exkluzívna, nadobudla po porážke Grékov Filipom Macedónskym význačnejšie postavenie a úplne zaujala epikurejcov, tak isto kynická škola strhla na seba pozornosť stoikov.

Ak sa podarilo Rimanom vybudovať a na niekoľko storočí zabezpečiť to, o čo sa snažil Alexander Veľký, totiž svetovú ríšu, a súčasne pripraviť Grécko aj o zvyšok politickej samostatnosti, neboli to Rimania, ktorí nanútili Grékom svoju kultúru, lež naopak, Rím prevzal vyspelejšiu grécku kultúru. Pravda, národ takého vyhraneného charakteru, ako boli Rimania, neprebral grécku filozofiu prasto mechanicky, lež prisvojil si z nej to, čo jeho mentalite a kultúrnym potrebám najlepšie zodpovedalo, niektoré prvky stoickej filozofie. Nakoľko sa triezvemu a pragmatickému duchu Rimanov grécka filozofia javila až príliš diferencovanou a subtílnou, nepocitovali potrebu zvelaďovať ju nejakým novým tvorivým prínosom a snažili sa ju len upravovať a prispôbovať pre svoje bezprostredne praktické ciele.

K uvedeným už príčinám, ktoré spôsobili oslabenie gréckeho myslenia, pristúpilo časom i poštátnenie a zakladanie filozofických škôl, ako aj oficiálna podpora len istých filozofických smerov. „Prvý krok na tejto ceste bolo založenie Museionu v Alexandrii za Ptolemajovcov (okolo r. 285 pred Kr.), ktoré vrhá zároveň plné svetlo na imanentnú vývinovú tendenciu aristotelovskej filozofie vo smere scholastického „alexandrinizmu.“[10] Filozofické školy sa postupne vybudovaly temer vo všetkých významnejších mestách rímskeho impéria. No i táto školská helenistická filozofia sa udržovala len tak dlho nažive, kým nemusela ustúpiť vyslovene teozofickému mysleniu na konci stredoveku.

Fakt, že do antického myslenia prenikal stále intenzívnejšie mysticismus a rôzne náboženské viery, mal svoje sociologické príčiny vo vzájomnom prenikaní rôznych národov a más rímskeho impéria. Týmto duchovným prúdom neodolalo nakoniec ani obyvateľstvo Ríma. „Je to čas astrológie, mágie a tisícov cudzích vier v Boha, v démonov, v dušu a v iný svet, [74] ktoré sa zo všetkých končín valily z Orientu na Západ. . .“[11] Sama filozofia v dôsledku toho všetkého upadala stále viac do číreho eklekticismu, až celkom podľahla náboženským prúdom, takže naostatok vlastne prestala byť filozofiou a stala sa teozofiou. „Najväčšia udalosť neskoriantických duchovných dejín, vniknutie biblickej teológie do gréckeho duchovného sveta, prebieha vo dvoch fázach, ktoré nasledujú rýchlo

za sebou; prvá je alexandrijská náboženská filozofia Filona Žida z Alexandrie, ktorý spojuje starozákonnú teológiu s gréckou filozofiou; druhá, v ktorej sa spájajú aj náuky evanjelia s helénskou múdrosťou a teozofiou Filona, začína sa už s prologom Jánovho evanjelia, dosahuje vrchol v kresťanskej náboženskej filozofii alexandrijcov Klementa a Origenesa a pôsobí ďalej po celý stredovek.“[\[12\]](#)

V tejto štúdií snažili sme sa vyzdvihnúť dejinné faktory, ktoré rozhodujúcim spôsobom determinovali diferenciáciu antického myslenia. Hoci nepochybne jediným aktívnym činiteľom filozofickej tvorby je filozofická osobnosť, sám smer tejto produkcie závisí, ako sme videli, od ostatných determinantov, t. j. od vlastností už rozbehnutej vývinovej línie filozofie aj všeobecne kultúrneho prostredia. Čo sa tohto týka, počiatkové fázy kultúrneho rozbehu, v ktorých ešte niet kritickej a sústavnej myšlienkovvej práce, alebo je ešte len veľmi rudimentárna, musely prevažne závisieť od náhodného sorkupenia a utvárania geografických a základne existenčných podmienok, nakoľko racionálne zasahovanie človeka do svojich vlastných osudov bolo výsledkom iba dlhého vývinu ľudskej spoločnosti. Ale i keď už konečne mohol do nich plánovité zasahovať, a to čím ďalej, tým prenikavejšie, jeho úmysly nemohly byť dané celkom spontánne, lež vždy nejakým spôsobom závisely od celkovej sociálno-politickej štruktúry a v špeciálnom ohľade, napr. vo filozofickej tvorbe, od práce, vykonanej na tomto poli do tých čias.

I keď sú dejiny filozofie vývinovou líniou sui generis, nie sú izolované od ostatných kultúrnych oblastí a vzťah k nim sa pociťuje to intenzívnejšie, to menej intenzívne, vždy podľa štádia napätí celkovej sociálno-kultúrnej štruktúry. Jednotlivé fázy prelomov a reorganizácií tejto štruktúry teda nikdy nezostávajú bez prenikavého vplyvu aj na vývinové osudy takých [75] špecifických línií, ako je filozofia. Videli sme, ako hlboko zasiahla do vývinu gréckej filozofie sociálno-politická revolúcia v Iónii. Mytologické myslenie prešlo vtedy do filozofického, v ktorom na rozdiel od predošlého dominoval už zreteľ kritickej vecnosti. Sama zmena hospodársko-sociálnej štruktúry by, pravda, nestačila vyvolať na svetlo filozofiu, ak by už predtým nebolo mytologického myslenia. To vidno aj z istých spoločných črt mytológie a iónskej prírodnej filozofie; v oboch vývinových fázach predmet myslenia bol totiž v podstate ten istý. Videli sme i to, že ďalší progresívny zlom v dejinách gréckej filozofie nastal vtedy, keď po perzských vojnách nastal aj v samom kontinentálnom Grécku mohutný hospodársky rozmach a keď v dôsledku toho dostaly sa navrch demokratické tendencie. Sofisti zastávali v tých časoch vo filozofii revolučnú úlohu a až Sokrates začal pozitívnu tvorbu tohto vrcholného obdobia dejín gréckej filozofie. Po čase však, keď po porážkach, utrpených od Macedóncov a Rimanov, Gréci stratili štátnu a politicnú samostatnosť a upadli aj hospodársky, nezostal od tejto dekadencie ušetrený ani ďalší filozofický vývin.

Die Entwicklungsfaktoren der antiken Philosophie.

In dieser Studie werden diejenigen Geschichtsfaktoren hervorgehoben, welche die Differenziation des antiken Denkens auf entscheidende Art determinierten. Trotzdem im philosophischen Wirken die philosophische Persönlichkeit der einzige aktive Faktor ist, hängt die Richtung dieser Tätigkeit allein von den übrigen Determinanten, d. h. von den Eigenschaften der schon in Schwung befindlichen Entwicklungslinie der Philosophie wie auch des allgemein kulturellen Milieus ab. Was das betrifft, mussten die Anfangsphasen der kulturellen Bewegung, in welchen noch keine kritische und systematische Gedankenarbeit ist, oder sie ist noch nur sehr rudimentär, überwiegend von der zufälligen Zusammengruppierung und Gestaltung von geographischen Bedingungen und elementaren Lebensumständen abhängen, da das rationelle Eingreifen des Menschen in sein eigenes Schicksal erst das Resultat einer langen Entwicklung der menschlichen Gesellschaft war. Wenngleich er aber auch endlich schon planmässig eingreifen konnte, und das je weiter, desto durchdringender, konnten seine Bestrebungen nicht ganz spontan gegeben sein, sondern sie waren immer auf irgendwelche Weise von der gänzlichen sozialpolitischen Struktur und in spezieller Hinsicht, z. B. in der philosophischen Schöpfung, von der in diesem Bereich geschaffenen Arbeit

abhängig. Wenn die Philosophiegeschichte auch eine Entwicklungslinie sui generis bildet, ist sie von den anderen Kulturreihen nicht isoliert und die Beziehungen zu ihnen werden intensiver oder weniger intensiv empfunden, immer dem Spannungsstadium der gänzlichen sozial-kulturellen Struktur nach. Die einzelnen Bruch- und Reorganisationsphasen dieser Struktur bleiben also nie ohne durchdringenden Einfluss auch auf das Entwicklungsschicksal solcher spezifischen Linien, wie es die Philosophie ist. Konkret, die sozial-politische Re-[76]volution in Ionien griff revolutionär tief in die Entwicklung der griechischen Philosophie ein. Das mythologische Denken ging damals in das philosophische über, in welchem zum Unterschied vom früheren schon der Standpunkt der kritischen Sachlichkeit dominierte. Der Wechsel der wirtschaftlich-sozialen Struktur allein würde freilich nicht genügen, die Philosophie hervorzurufen, wenn nicht schon vorher das mythologische Denken wäre. Das ist auch aus gewissen gemeinsamen Zügen der Mythologie und der ionischen Naturphilosophie ersichtlich; in beiden Entwicklungsphasen war das Objekt des Denkens im Grunde dasselbe. Zum weiteren progressiven Bruche kam es in der Geschichte der griechischen Philosophie, als nach den persischen Kriegen auch im kontinentalen Griechenland selbst es zu einem mächtigen wirtschaftlichen Aufschwung kam und als infolgedessen demokratische Tendenzen die Oberhand bekamen. Die Sophisten vertraten zu jenen Zeiten in der Philosophie die revolutionäre Aufgabe und erst Sokrates eröffnete das positive Schaffen dieser Gipfelphase in der Geschichte der griechischen Philosophie. Mit der Zeit, als die Griechen nach den von den Mazedoniern und Hörnern erlittenen Niederlagen ihre Staatsselbständigkeit und ihren politischen Einfluss verloren hatten und auch wirtschaftlich zurückgegangen waren, blieb diese Dekadenz auch der weiteren philosophischen Entwicklung nicht erspart.

P o z n á m k y

- [1] Igor Hrušovský, Metóda dejín filozofie. *Filozofický zborník* II, 1941, str. 172—180.
- [2] Eduard Zeller, Grundriss der Geschichte der griechischen Philosophie. Leipzig 1883, str. 3.
- [3] Histoire de la philosophie. Paris 1920, str. 967.
- [4] Jurij Tyňanov, O literárnom vývine. *Teória literatúry*. Výbor z formálnej metódy. Sostavil a preložil Dr. Mikuláš Bakoš. Trnava 1941, str. 126.
- [5] Jos. Dörfler, Die kosmogonischen Elemente in der Naturphilosophie des Thales. *Archiv für Geschichte der Philosophie*, Bd. XXV, 1912, str. 330—331.
- [6] Daniel Essertier, Les formes inférieures de l'explication. Paris 1927. str. 226.
- [7] „Porážka pri Chaironeii (338 pred Kr.) bola zdrvivým úderom do sociálno-politickej a hospodárskej samostatnosti Grécka.“ *Istorija filozofii*, I, 1941, str. 248.
- [8] Léon Robin, La pensée grecque. Paris 1923, str. 375.
- [9] Tamže, str. 444.
- [10] Gustáv Kafka—Hans Eibl, Der Ausklang der antiken Philosophie und das Erwachen einer neuen Zeit. München 1928, str. 10.
- [11] Jacques F. Denis, Histoire des idées morales, II, str. 277. Uvádza *Janet-Séailles* v citovanom diele na str. 990.
- [12] Gustáv Kafka—Hans Eibl, tamže, str. 12—13.